

נסויים מדעיים על גופות בעלי חיים

בשלחן ערוך אבן העזר (סימן ה' סי"ד) ברמ"א, כל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים לית ביה משום איסור צער בעלי חיים (א"ו הארוך סימן נט), ולכן מותר למרוט נוצות מאוזנות חיות וליכא למיחש משום צער בעלי חיים (מהר"א סי' ק"ס) (כך הוא הציון בכל דפוסי השלחן ערוך הישנים והחדשים, ויש לתקן סימן ק"ה, כי כך הוא בתרומת הדשן בפסקים וכתבים סימן ק"ה). וסיים שם הרמ"א, ומכל מקום העולם נמנעים דהוי אכזריות.

ובביאור הגר"א שם ציין מקור דברי הרמ"א להמנע מזה דהוי אכזריות, כמ"ש בפ"ז דב"מ בר' שנענש על העגל.

וכוונתו למה שאמרו בבבא מציעא דף פ"ה דיסורין דרבי על ידי מעשה באו, דההוא עגלא דהו קא ממטו ליה לשחיטה, אול תליא לרישיה בכנפיה דרבי וקא בכי, אמר ליה זיל לכך נוצרת, אמרי הואיל ולא קמרחם ליתו עליה יסורים. הרי שרבי נענש על זה, הגם שלפי הדין אין כאן צער בעלי חיים, דלכך נוצרת, וזה מקור דברי הרמ"א שגם אם אין דין צעב"ח בדבר שהוא לתועלת בני אדם, העולם נמנעים משום אכזריות.

אכן יש לתמוה על זה, דאם זהו מקור דינו של הרמ"א, איך שייך לכתוב והעולם נמנעים מזה, וכי העולם נמנעים מלשחוט עגל משום אכזריות, הלא מעשים בכל יום ששוחטים עגל לאכול בשרו ולא נמנעים, ומקרא מלא דיבר הכתוב וזבחת מבקר ומצאנך, והרמב"ם (ריש פרק א' מה' שחיטה) מנה למצות עשה מן התורה, מצות עשה שישחוט מי שירצה לאכול בשר בהמה חיה ועוף ואחר כך יאכל שנאמר וזבחת מבקר ומצאנך.

ואם תמצא לומר שהרמב"ם מדייק שם "מי שירצה לאכול", להודיע שאין כאן מצוה החלטית, וכמו שכתב הכ"מ והרדב"ז שם שאינה מצוה שחייב אדם לעשותה עכ"פ כמו ציצית תפילין שופר סוכה ולולב, ואין המצוה מוטלת אלא על מי שרוצה לאכול בשר, ממילא אפשר להגיד על זה שיש להמנע משום אכזריות, אך על זה קשה, תינח בשר תאווה, פסח וקדשים מאי איכא למימר?

והנה על עצם העובדא של רבינו הקדוש שנענש ביסורין, קשה למה נענש, הלא צדק בזה שאמר לו זיל לכך נוצרת? והמהרש"א כותב שם דזה ממידת האכזריות דהעגל הוא מובחר במינים,

ועגל בן יומו קרוי שור, ורוב העגלים לאו לשחיטה קיימי אלא רובן לרדיא (לחרישה) קיימי כדאמרינן בפרק הפרה, ולא אמרו אלא טוף בהמה לשחיטה דהיינו בסופה אבל בתחילתה לרדיא קיימי, ועל כן אמרו ליתי עליה יסורין דגם סוף אדם למות בזמניה ולא בתחילתה, אלא דיסורין ממרקין.

יוצא לפי דברי המהרש"א שחטאו של רבי היה בזה שדחף לשחיטה עגל אשר על פי הרוב עומד לחרישה ולא לשחיטה.

לכאורה יש להביא ראיה לדברי המהרש"א מהא דאמרינן בבא בתרא דף כ' מתוספתא דאהלות, דהאבר והבשר המדולדלין בבהמה ובחיה ובעוף ששכן בחלון אין ממעטין בחלון, והקשו שם בגמרא הא ערקא ואזלא, ותיירצו בקשורה, ושאלו שחית לה, ותיירצו בטמאה, ושאלו מזבין לה לנכרי ומתירצי בכחושה, ושאלו פסיק שדי לה לכלבים, ומתירצי כיון דאיכא צער בעלי חיים לא עביד.

וכתב בשו"ת מקובצת בשם הר"י נ' מיגאש וליכא למימר דשחית לה ופסיק לה להווא אבר ושדי לכלבים, חדא דלאו אורת ארעא למשחט לה לבהמה כי היכי דנחתוך לכלבים, ועוד דכיון דלאו בת שחיטה היא, שחיטתה גמי צער בעלי חיים, דהא הריגה היא ולא שחיטה.

הרי כסברת המהרש"א דכיון דלאו אורחיה בשחיטה, שחיטתה נחשבת לצער בעלי חיים, הוא הדין גבי עגל כיון שעומד לחרישה ולעבודה, ואין זמנו לשחיטה נחשבת שחיטתו לצער בעלי חיים, ולכן נענש רבי.

אבל לאמתו של דבר יש חילוק בין הנושאים, שהרי הר"י מיגאש מדייק שם לומר דהריגה היא ולא שחיטה, דכיון דשוחט הבהמה לזרוק האבר לכלבים, והבהמה לא למטרה זו נבראה, אלא לאכילת אדם כמבואר בפסוקי התורה, זה נחשב לצעב"ח, אבל אם שוחט העגל לאכילת אדם שפיר שייך לומר לכך נוצרת, ואין כאן צער בעלי חיים.

הלא בשלחן ערוך יורה דעה סימן ט"ו מבואר שאסור לשחוט בהמה עד יום שמיני ללידתה, ולא ציין שם הרמ"א שיש למנוע מלשחוט עגל בצעירותו מאחר שעומד לחרישה, ויש בו משום אכזריות, ושהעולם נמנעים מזה, אילו היה מקורו של הרמ"א מעובדא דרבי — כפי שהעיר הגר"א בביאורו.

ויש להבין למה באמת הרמ"א לא מעורר על זה שלא לשחוט עגל העומד לחרישה, כי אדרבה מעובדא דרבי מוכח שמותר להוביל לשחיטה גם עגל דרובא לרדיא, מדאמר ליה רבי זיל לכך נוצרת, ומעשה רב, והלכות גדולות שנו כאן שפסק רבי להוביל העגל לשחיטה, ואין כאן משום אכזריות.

ומה שנענש רבי על זה הוא מסתרי תמים דעים בהנהגתו כלפי הצדיקים, כמבואר (בבא קמא דף נ') וסביביו נשערה מאד, שהקב"ה מדקדק עם סביביו הצדיקים כחוט השערה, אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו, והוא

בעובדא דרבי נחניא חופר שיחין שנפלה בתו לבור ונעשה לה נס ועלתה, ואמרו שם אעפ"כ מת בנו בצמא, ובודאי שמעצם הדין לא היה כאן שום איסור בזה שקרה נס לבתו שנשארה בחיים, אלא דלצדיקים מודד הקב"ה במדה אחרת, ונורא על כל סביביו, אבל כלל בני אדם, הדרא דינא דאין בשחיטת עגל משום צער בעלי חיים דלכך נוצרת.

ואשר אנכי אחזה בזה בס"ד מקור מקומו טהור של דברי הרמ"א שאומר שהעולם נמנעים דהוי אכזריות, למרוט נוצות מאווזות חיות, הרמ"א למד את זה מדברי הגמרא שהבאתי למעלה, והוא בבבא בתרא דף כ' מהתוספתא באהלות, האבר והבשר המדולדלין בבהמה ובחיה ובעוף ששכן בחלון אין ממעטין בחלון. ושאלו שם בגמרא ערקא ואולא ותירצו בקשורה שחית לה, בטמאה. מזבין לה לנכרי, בכחושה. פסיק שדי לה לכלבים, כיון דאיכא צער בעלי חיים לא עבדי.

לישנא דגמרא שאמרו, כיון דאיכא צער בעלי חיים לא עבדי, ולא אמרו בפשיטות משום צער בעלי חיים כמו באינך לשון זו מוכיחה שבצעם כאן באבר ובשר המדולדלין אין כבר משום צער בעלי חיים מדינא, כיון שהם מנותקים בחלקם מן הגוף, רק כיון דלמראית עין עוד קשורים בבעל חי, האדם נמנע מלנתק אותם מן הגוף, ומדויק הלשון, כיון דאיכא צער בעלי חיים לא עבדי, היינו שלא יעשה את זה, כי בני אדם נמנעים מלעשות דברים כאלה. וזה שימש מקור להרמ"א שגם בנדון מריטת נוצות מעופות חיים שאין בו משום דין צעב"ח, העולם נמנעים מפני אכזריות, כמו שאמרו כאן, כיון דאיכא צעב"ח לא עבדי, בני אדם נמנעים לעשות כך.

וכבר חידש לנו הנודע ביהודה (תנינא יורה דעה סימן י') דדין צער בעלי חיים שייך רק במצערן ומניחו בחיים אבל המתת בעל חי אין בו משום צער בעלי חיים, הוא כותב את זה בקשר לשאלה ששאלו אותו האם מותר לאדם מישראל לעסוק בצידת חיות בשדות ויערות לתענוג ולמשחק, ואם כי הנודע ביהודה שולל בהחלט את המשחק הזה הקשור בזכרם של רשעי עולם נמרוד שהיה גבור ציד ועשיו איש יודע ציד איש שדה, לעומת מידת אברהם איש החסד ויעקב איש תם יושב אהלים, ומה גם שהמשחק הזה מביא להריגת חיות הבר וכבר מבואר בשלחן ערוך אורח חיים סימן רכ"ג שנוהגין לומר ללובש בגד חדש, תבלה ותחדש, ועל געלים ובגד של עור לא אומרים תבלה ותחדש דאם כן היו צריכים להמית בעל חי וכתוב ורחמיו על כל מעשיו, ואין ימית אדם מישראל בעל חי ללא שום צורך רק לבלוי זמן בצידה, ומלבד זה הוא מכניס עצמו לסכנה ללא שום צורך מיוחד, ועובר על מה שכתוב בתורה, השמר לך ושמור נפשך מאד, כמו שכתוב ברמב"ם בה' רוצח ושמירת הנפש פ"י, אבל בעצם דין של צער בעלי חיים לא שייך כאן כיון שממית את הבעל חי וצער בע"ח הוא אם מצערן ומשאירו בחיים, והביא

הגובי ראייה מגמרא בחולין דף ז' כשבא רבי פנחס בן יאיר לרבי ומצא שם כודנייתא חוורתא וסירב להכנס לרבי באמרו מלאך המות בביתו של זה ואני אסעוד אצלו, שמע רבי נפק לאפיה, אמר ליה מזבנינא להו, א"ל ולפני עור לא תתן מכשול, מפקרנא להו, מפשת הויקא, עקרנא להו, איכא צער בעלי חיים. קטילנא להו, איכא בל תשחית, הרי שאף שאמר לו איכא צער בע"ח, אעפ"כ אמר רבי קטילנא להו, ואז איכא רק משום בל תשחית ולא צער בע"ח כיון שהמית את הבע"ח.

וראייה נוספת לחידושו של הגודע ביהודה מסוגיא שהבאתי לעיל (בבא בתרא כ) האבר והבשר המדולדלין בבהמה בחיה ובעוף ששכן בחלון אין ממעטין בחלון, ושאלו ערקא ואזלא, בקשורה, שחיט לה, בטמאה, מזבין לה לנכרי, בכחושה, פסיק שדי לה לכלבים, כיון דאיכא צער בעלי חיים לא עביד, והקשו שם בתוס' וא"ת כולה בהמה שקיל ושדי לכלבים וי"ל דמיירי בקוף דמנח התם לטוילי ביה עיי"ש. הרי אחרי שאמרו שיש צער בעלי חיים, שאלו התוספות כולה בהמה שדי לכלבים, דאז כשהורג את כל הבהמה ולא נשאר בחיים אין בו צער בעלי חיים, דלכך נוצר, ואיסור צער בעלי חיים הוא רק כשעושה דבר עם הבהמה והיא נשארת בחיים.

והשתא דאתית להכי, אשכחנא פתרי למה שהתלבטנו למעלה, למה נענש רבי ביסורים בשביל ההוא עגל שאמר לו לך לך גוצרת, דקושטא קאמר, והתורה התירה לשחוט עגל, וכך מעשים בכל יום?

דיש לומר שהעונש היה לא על שהמציאו לשחיטה, דבוה אין צער בעלי חיים, כיון דממיתו, ולכך נוצרת. העונש היה על דבורו, שדחה את העגל ונוף בו ואמר זיל לך נוצרת, זה צער שגרם לעגל בחיים חיות, בזה יש קצת צער בעלי חיים, דרחמיו על כל מעשיו כתיב, ולא היה לו להגיד כך, ולפי בחינתו של רבי, הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, וסביביו נשערה מאד, ונורא על כל סביביו.

ראשית דברי הרמ"א האומר שכל דבר הצריך לרפואה או לשאר דברים אין בו משום איסור צער בעלי חיים, מקורו באו"ה כלל ג"ט דין ל"ז כתב, וכתב הרא"ש שלהי א"ט (טעות היא וצ"ל בהמה המקשה) כל שיש בו משום רפואה אין בו משום דרכי האמורי, וכתבו התוס' בע"א אע"פ שצער בע"ח דאורייתא אם יועיל לאיזה דבר מותר עכ"ל, פי' לרפואה אפי' אין בו סכנה.

הנה מה שהביא בשם התוספות בעבודה זרה אינו מפורש אצלינו, אלא בדף י"א על מה שאמרו שם, עוקרין על המלכים ואין בו משום דרכי האמורי, הקשו

בתוספות הלא יש כאן צער בעלי חיים, דבשלמא בל תשחית ליכא דכיון דעושינן לכבודו של מלך אין בו השחתה, אבל צער בעלי חיים איך הותר, וי"ל דשאני כבוד המלך שהוא כבוד לכל ישראל, ואתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים.

ובפסקי תוספות אות י"א, צער בעלי חיים אין אסור אלא כשמצער בלי ריוה, ומציין לתוספות ד"ה עוקרין. ולפנינו ליתא כך.

וכבר כתב החיד"א בשה"ג כי פסקי התוספות נתחברו על תוספות "שאנץ", ואילו התוספות שנדפסו בש"ס הם תוספות "טוך". וכנראה שבתוספות שאנץ נמצא מקור הדין הזה.

ועצם חידושם של התוספות דאתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים צריכים ביאור איפה מצינו דחיה מסוג זה, שאינה בגדר עשה דוחה לא תעשה, ומה מקור של הרבירים להגיד שאיסור זה נדחה מפני כבוד הרבים.

ובבבא מציא דף ל"ב תירצו התוספות על קושיא זו דכבוד מלך ונשיא עדיף כמו בל תשחית דנדחה מפני כבוד, דאונקלס שרף על רבן גמליאל ע' מנה צורי. והיינו המקור לדחיה זו, כמו שכבוד רבים דוחה לאו דבל תשחית, כך כבוד רבים דוחה איסור דצער בעלי חיים.

והנודע ביהודה (תנינא יורה דעה סימן י) דחה השוואה זו, דהלא אנו קיימין לשיטה דצער בעלי חיים דאורייתא, ואילו בל תשחית הוא דרבנן מלבד קציצת אילנות, ולכן בדרבנן דבל תשחית שפיר נדחה מפני כבוד הרבים, אבל צעבי"ח דאורייתא מנא לן שנדחה מפני כבוד רבים.

וזה לשון הרמב"ם (ה' מלכים פ"ו) אין קוצצין אילני מאכל שנאמר לא תשחית את עצה .. כל הקוצץ אילני מאכל דרך השחתה לוקה ... ולא האילנות בלבד אלא כל המשבר כלים וקורע בגדים והורס בנין וסותם מעין ומאבד מאכלות בדרך השחתה עובר בלא תשחית, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם. מתוך סוף דברי הרמב"ם יצא לו להנזכר דהשחתה בשאר דברים מלבד קציצת אילני מאכל הוא רק מדרבנן.

אבל מה נעשה לאחותנו ביום שידובר בה דלישנא מפורשת של הרמב"ם לא משמע כן, שהוא אומר בפירוש, עובר בלא תשחית, והגמ"י הראה מקורו בקדושין ל"ב דרב הונא קרע שיראי באנפי רבה בריה, אמר איזול איחזי אי רתח אי לא רתח, והא קעבר משום בל תשחית, דעבד ליה בפומבייני, במקום התפירה שאינו נחסר כלום. מדקאמר "קעבר משום בל תשחית" משמע שעובר על לאו דאורייתא, דאם לא כן שייך לימר איסור, ולא עובר, וכך מפורש בספר המצות להרמב"ם, לאוין, מצוה נ"ז, שהוהרנו מלהשחית אילנות כשנצור על עיר ... לא תשחית את עצה,

וכן כל הפסד נכנס תחת לאו זה, כגון מי שישרוף בגד לריק או ישבור כלי ג"ח עובר משום לא תשחית ולוקה.

ואם כי הרמב"ם כאן כותב מפורש, ואינו לוקה אלא מכת מרדות מדבריהם, י"ל דאף שעובר מדאורייתא בלאו דבל תשחית, אבל מלקות אינו לוקה, כיון שבקרא מפורש רק קציצת אילנות, אבל שאר ההשחתות אם כי שנכללים באיסור זה אינו לוקה עליהם. וכך מפורש בספר החינוך מצוה תקכ"ט, שבכולם עובר לאו דאורייתא בדרך השחתה, ומ"מ אין מלקין אלא בקוצץ אילני מאכל שהוא מפורש בכתוב. וידוע שהחינוך הולך בדרך כלל בעקבות הרמב"ם.

יוצא שאיסור השחתה ואיסור צער בעלי חיים שוים ששניהם דאורייתא, ובכל זאת קשה להבין מה שכתבו התוספות (בב"מ ל"ב) שכמו שכבוד רבים דוחה לאו דבל תשחית כך כבוד רבים דוחה איסור צעב"ח, שהרי כתבו התוס' בעבודה זרה, דבל תשחית שאני, דכיון שעושין לכבוד המלך אין בו השחתה, וכמובן בסברא, דהשחתה פירושו שעושה ללא תועלת, אבל אם עושין לכבוד רבים אין זה בגדר השחתה.

והדרא קושיין לדוכתא, מה הוא מקור הסברא שחידשו התוספות, אתי כבוד רבים ודחי צער בעלי חיים, מנא לן סברא זו לדחות איסור דאורייתא?

ויש להסביר דברי התוספות, דהנה בנמוקי יוסף (בבא מציעא פ"ב) מביא דפסקו הגאונים ורב אלפס כרבא דאמר צער בעלי חיים דאורייתא, והקשה דכיון דצעב"ח דאורייתא, זקן ואינה לפי כבודו למה אינו פורק, ותיירץ הרמב"ן ז"ל דעשה דכבוד תורה עדיף, וזה לא מחזור בעיני הרנב"ר דזקן לאו דוקא קנה חכמה לבד קא אמרינן דה"ה למכובד, דאמרינן כל שבשלו פורק וטוען בשל חבירו נמי, אלא הכא כיון דצער בעלי חיים הותר לתשמישן של בני אדם, כל שכן לכבודם בשב ואל תעשה, דגדול כבוד הבריות.

הרי שאף דקיי"ל צער בעלי חיים דאורייתא, התירה התורה צער בעלי חיים בשב ואל תעשה לכבוד בני אדם, זקן ואינה לפי כבודו פטור מפריקה.

ובאים התוספות להוסיף ולחדש, דאם בשביל כבוד בן אדם יחיד התירה התורה צעב"ח בשב ואל תעשה, אם כן לכבוד מלכים שהוא כבוד כל ישראל, אתי כבוד הרבים ודחי צער בעלי חיים, דאף בקום ועשה שרי.

ולכן אמרו עוקרין על המלכים, ואין כאן איסור צער בע"ח דאתי כבוד הרבים ודחי איסור צעב"ח, שהרי התורה בעצמה גילתה לנו, גבי זקן ואינה לפי כבודו, שדין צער בעלי חיים הוא רק במקום שאין תועלת לבני אדם בכך.

ולזה התכוונו בפסקי התוספות, איסור צער בעלי חיים הוא רק כשמצנעה

בלי ריות.

ולפי זה מה שכתב רמ"א דהעולם נמנעים מפני האכזריות, הוא רק כשהריוח הוא ליחיד, אבל במקום שיש תועלת כללית של האנושות, כגון נסיונות מדעיים שעוסקים לבחון תרופות ודרכי רפואה, מותר לעשותם, דעדיפי צרכי רבים דלא שייך בוה דין דצער בעלי חיים, ומותר ללא היסוס כיון שיש בוה תועלת לבני אדם, וכמו שהתירה התורה צער בעלי חיים לתועלתם של בני אדם, כמו שכתב הנמוקי יוסף למעלה, ומכל שכן להצלת חייהם על ידי נסיונות מדעיים, אין כאן דין של צער בעלי חיים.